

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Докторска програма по Културология (*История на европейската средновековна култура. Теология на властта във Византия*)

Дисертация за защита на образователната и научна степен „доктор“ на Георги Кирилов Казаков – докторант на самостоятелна подготовка

Тема:

„Памет, легитимност и власт: Христовите реликви и дворцовият церемониал във Византия (ср.на IX – нач.на XI в.)“

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Калин Янакиев

Задачата на една рецензия не е да резюмира оценявания труд (макар че нередко се постъпва именно така), а да посочи предизвикателството, което е стояло пред него, постановката на проблема му и успеха (или неуспеха) на неговото разрешаване.

Ще се опитам да се придържам именно към тази схема.

И тъй, мисля, че основното предизвикателство, стояло пред дисертанта по парадокс идва от там, че той дълги години се занимава именно с дворцово-църковния церемониал във Византия – изнасял е специализирани курсове по темата, публикувал е статии по нея. Всичко това го изправя пред риска да препълни съчинението си с фактология – да се разпростре в детайлно описание (и каталогизиране) на различен род материални и писмени паметници и по този начин да преповтори (от свое име) тези и заключения на автори и изследователи, които сме чели и препрочитали.

Веднага ще кажа, че с това – мисля главно – предизвикателство, Г. Казаков се е справил перфектно. От него се е изисквало именно да концентрира и систематизира огромния материал по темата, който той чудесно познава и да очертае проблемните полета, в които той следва да бъде изследван. Уводът, четирите глави и краткото заключение, от които се състои дисертационният му труд доказват по недвусмислен начин, че той е направил именно това.

Второто, което се е изисквало от него, доколкото трудът му не е просто емпирико-исторически, а културологически и даже – философско-исторически, е да предложи (посилна) собствена концепция за характера на дворцовия церемониал във Византия като специфичен (и доста отдалечен от съвременните ни интуиции) начин за легитимиране на властта в Източната Римска империя – концепция поне съпоставима с концепциите на такива големи изследователи на средновековната властово-теократична система като Ернст Канторовиц (за Запада) и Жилбер Дагрон (за Византия). Георги Казаков е направил и това второто – в труда му има разгърната и солидно аргументирана концепция за същността на идеите за властта във Византия и в този смисъл разглеждането на нейните ключови „церемонии“ е подчинено на целенасочена логика, а не е просто илюстративно или описателно.

Мисля че с тези две свои постижения дисертационният труд вече ясно е заявил своята безспорност като текст, който трябва да защити определен принос в медиевистичната наука.

Основателно и удачно е направено и хронологичното ограничение на изследваното историческо поле: периодът между втората половина на IX и XI век е не само периодът, от който датират основните ни източници върху темата, но и период, в който, след преживяната иконоборска криза (криза не само за богословието и църковността, но и за властта във Византия) традицията във властовите отношения в Империята кристализира напълно и се стабилизира – акцептирайки всички по-рано формирали се нейни елементи.

Ще се осмеля да кажа, че виждам като основна философско-историческа тема на дисертацията на Г. Казаков темата за специфично византийското функциониране на паметта като обществено (и цивилизационно) изграждаща структура. Определям тази тема като философско-историческа, защото именно функционирането на паметта и нейния (много особен) публичен характер във Византийската култура е, като че ли най-чуждото (и затова трудно разбираемо и можещо да породи погрешни интерпретации) от нейното наследство за съвременния психологичен и формално-юридичен човек.

Паметта във византийската култура далеч не е хранителка на спомени в психологическия смисъл на тази дума. Паметта – това ни показва и Казаков е механизъм за актуализация (перманентна актуализация) на основите на тази култура и особено на културата на държавността ѝ. Чрез паметта тези нейни основи имат постоянно битие във времето и легитимират устойчивостта в неговото течение. Но именно поради това паметта във Византия има свойството да се „материализира“ в реликви и да се разгръща в квази-театрални форми – церемонии.

Всъщност, опитвам се да предам със свои думи (и с привичните за мен понятия) основната концептуална теза в дисертационния труд на Г. Казаков. Тъкмо на нея са подчинени и конкретните обекти на четирите глави: шествието от Двореца към Св. София, церемониалът на Честния Кръст, Празникът на Православието. Всъщност, става дума все за едно и също нещо, което бих определил като литургично функциониране на паметта, което има за основен механизъм перманентното „осъвременяване“ („однешняване“) на парадигматичното, което със самото това, нека се изразя така – перманентно пък парадигматизира съвременното, днешното и така му придава (свещена) легитимност. Ще трябва да си припомним, че основен словесен топос в литургичния анамнезис в Православието и до наши дни е топосът – „днес“ („днес Христос се ражда“, „днес възкръсва от Гроба“ и т. н. и това става всяка година – година след година).

Обосновавайки – върху подходящо избраните церемониални практики – това особено, легитимиращо и държавно-строително функциониране на паметта във Византия, Г. Казаков много по-аргументирано ни обяснява и защо в писмения корпус на Източната империя отсъства дори относително систематична политическа доктрина за властта. Чисто и просто имперският церемониал и е постоянно репрезентираната доктрина на властта.

В изследването на Г. Казаков много грижливо е очертан и специфичният именно за Византия „Христо-миметичен“ характер на фигурата и властта на императора, доста по-различна от схващането за „Божиео наместничество“ на владетеля в средновековна Западна Европа. Тук, лично аз бих желал и малко по-експлицитни паралели и различавания с владетелската фигура на Запад (с „тялото на Краля“, за което би могло да помогне и фундаменталното изследване на Е. Канторовиц). Императорът във Византия – показва ни Г. Казаков е „Христо-миметичен“ и същевременно „Константино-миметичен“, а това определя и особеността, нека се изразя така, столично-центричен характер на Източната Римска империя, същностното място на Константинопол в нея. Всичко това, повтарям, е представено през призмата на императорските церемонии, но не самоцелно фиксирано върху тях, което още веднъж доказва изходната ми теза, че трудът на дисертанта има далеч не

просто историко-описателен, но именно концептуален и културологически характер, което е едно от главните му достойнства.

Разбира се, едно концептуално изследване би могло лесно да „отлети“ в спекулативни обобщения, или да бъде претоварено от концептуален конструктивизъм, тъй че да стане трудно за четене и само опосредено да е свързано историческата емпирия. С удовлетворение трябва да кажа, че в труда на Г. Казаков това не се е случило. Той е написан с добър стил, с внимателно дозиране на описанията и обобщенията и поради това се чете леко и с удоволствие. Това е разказ – но проникателен, разбиращ разказ, който ненатрапчиво ни води към онова, което иска да аргументира и защити авторът му.

Впечатлява разбира се и количеството на използвания и цитиран изворов материал, който за едно медиевистично изследване е основен критерий за неговата сериозност и неспекулативност.

Няма как да не отбележа, че, специално за българската медиевистична наука, това е като че ли първо по рода си цялостно и концентрирано върху имперския церемониал във Византия като легитимираща процедура, съчинение. Малцината наши автори, които са засягали темата са го правили обичайно или не достатъчно систематично или главно във връзка с българската историческа проблематика – т. е. от други изследователски интенции. А подобна „първопроходност“ безспорно е също индикатор за сериозността на представяния труд, която следва да се оцени високо.

Ще си позволя към края и някои бележки и препоръки.

Струва ми се, че понятията „церемония“ и „ритуал“, макар чисто езиково да имат древен произход, звучат днес, понякога, твърде абстрактно и неопределено. Доколкото в изследването се визират „церемонии“ и „ритуали“, органически свързани с църковността и с нейния годишен и денонощен богослужебен кръг (и както всички „ритуалности“ в храма са литургично, евхаристийно-центрични), по-скоро става дума за „чинопоследования“, в които ролята на императора е ключова.

Относно употребяваното в дисертацията наименование „Празник на Православието“, трябва да обърна внимание, че в традиционната църковна словоупотреба – защото този „празник“ се празнува ежегодно и до днес – той привично се нарича „Тържество на Православието“ (и се празнува в „Неделята на Православието“).

Ще кажа, че лично аз бих искал да видя и едно малко по-разширено и обстойно заключение на дисертационния труд, в което основните концептуални линии от изследването да се изведат и

подчертаят експлицитно, а защо не и да се направят някои сравнения с практиките и теориите в латинския средновековен Запад (които не са съвсем без влияние от Константинопол – Новия Рим).

Понеже напоследък (не без корисни политически цели) се спекулира с ролята на византийското наследство в Русия, би ми се искало да видя и някаква съпоставка на възгледите за царската власт в Русия (по мое убеждение с по-късен и по-скоро западен произход) с тези във Византия. Съзнавам обаче, че това последното би могло да бъде предмет на друго и цялостно съчинение.

Накрая ще трябва да отбележа, че дисертантът съвсем не е млад човек, който прави едва първите си стъпки в научното и академично поприще. Той има дългогодишен преподавателски опит, участвал е пълноценно в редица научни конференции и дискусии, така че, тезите в труда му са и достатъчно „проверени“ в средите на научната общност, на която принадлежи.

Авторефератът е изготвен съобразно изискванията и предава адекватно и точно съдържанието на труда. Научните публикации по темата са достатъчни на брой и сериозни по своя характер.

Призовавам членовете на почитаемото научно жури да гласуват за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Георги Кирилов Казаков и декларирам, че убедено ще гласувам за същото и аз.

София, 15 август, 2017 г.

Проф. д-рн Калин Янакиев